

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Senas kelias veda į naują varpinę

2014-03-03

ŽURNALAS: KNYGŲ AIDAI

TEMA: Recenzijos

AUTORIUS: Mantas Tamošaitis

DATA: 2014-03

Aidas Marčėnas,

Tuščia jo: Eilėraščiai,

Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013, 168 p., iliustr., 1000 egz.

Dailininkas Šarūnas Leonavičius

Tuščia jo – vienuoliktoji Aido Marčėno eilėraščių knyga. Ankstesniųjų autoriaus knygų pavadinimai – *Šulinys, Angelas, Dulkės, Metai be žiogo, Vargšas Jorikas, Dėvėti, Pasauliai, Šokiai, Dievų taupyklė, Ištrupėjusios erdvės* – buvo aiškūs ir konkretūs, kūryboje tapo pasikartojančiais motyvais, apipintais reikšmėmis, tad naujasis atkreipia dėmesį savitumu – nei daiktavardis, nei veiksmazodis. *Tuščia jo* – provokuoja. Jį ne tik galima su šypsena perkonstruoti (*tu š[i]čia jo; tu š čia jo; jo, tuščia*), bet ir kyla klausimas, gal tai nieko-visko dialektika: „Viešpats, kuris yra! / kur jis yra? / pilna visur jo“ („Iš teologijos pamokėlių: slėpynės“, p. 83), o gal tiesiog tai, ką, anot paties autoriaus, angliškai kalbantis jaunimas gali išsiversti kad ir į bitlišką *let it be*.

Tyrinėdamas autoriaus kūrybą Valentinas Sventickas yra pastebėjęs, kad visiškai akivaizdu, jog centrinė Marčėno poezijos figūra yra mirtis – ir tada, kai šis žodis tariamas, ir kai netariamas. Tai galioja ir kalbant apie šią knygą. Mirtis subjekto suvokiama ramiai, ne kaip nykimas, o kaip natūrali pasaulio eiga, todėl eilėraščiuose iš dalies nunyksta anapusybės ir šiapusybės skirtis. Subjektas nuvokia viską aprėpiantį, globojantį Kūrėją:

Viešpats, kuris yra!

kur jis yra?

pilna visur jo,

neteko matyti?

ar čia jis, ar mes pasislėpę,

sunku apsispręst,

nors svarbiau gal,

kad yra,

kad bus kur slapstytis

net kai nebebus mūsų,

net kai nebesantys būsime

ir išlįs jis lyg niekur nieko

iš savo visur,

ir pasirodys,

ir ras mus

(„Iš teologijos pamokėlių: slėpynės“, p. 83)

Šiame eilėraštyje, prasidedančiame, rodos, nuo teologijos pamokėlėje užsikirtusio ir mąstymu pavirtusio „Tėve mūsų“, būtis yra tarsi apglėbta Absoliuto buvimo. Kuriama tiesioginė aliuzija į Pradžios knygos antrojo skyriaus epizodą, Adomą ir Ievą, besislepiančius tarp sodo medžių nuo Viešpaties po to, kai suvalgė pažinimo medžio vaisių ir suprato esą nuogi. Mirtis eilėraštyje suvokiama kaip „nebesantys būsime“ – ji ne tik nėra baugi. Vargu ar galima pavadinti mirtį net perkėlimu į kitą pasaulį: veikiau tai Absoliuti Būtis pakeičia savo padėtį žmogaus atžvilgiu – riba tarp būties ir nebūties (pasi)tikėjimu yra taip redukuota, kad mirtis yra iš esmės tik Viešpaties pasirodymas ir slėpynių baigtis.

Kaip ir kituose Marčėno eilėraščių rinkiniuose, poeto kaip kūrėjo, pačios poezijos tema skleidžiasi tradiciškai, yra šiek tiek romantizuota. Poezija suvokiama kaip spontaniškas veiksmas:

mačiau pasaulį: didis, apipuvęs,

bet taip gražiai neišbaigtas, kad mano

(„Mačiau pasaulį“, p. 11)

pats negabus išsakyti,

eilėraščiais pasaulis švyti.

Kad taip yra. Kitaip nebus.

(„Sonetas pagal Joną“, p. 90)

Pasaulis negali pats išsakyti, o poetas yra tarytum pasaulio įgarsintojas, tas, per kurį pasaulis kalba, „švyti“. Dievybė reiškiasi per menininką kaip mediumą:

temstant mano raštu

sau šį tą parašai

taip, kad net užmirštu,

kad mane užmiršai

(„Iš vienos albumo: *laiškas*“, p. 115)

Pats poetas nepretenduoja į jokią tiesą, veikia pasaulis įgarsina save per eiles, o kaip įgarsintoją renkasi poetą. Apskritai Marčėno poezija, kaip jau yra pastebėta, savo pasaulio pajauta ir tikėjimu atrodo kreivai postmodernistų kontekste, juo labiau kad Marčėno poezijai irgi būdinga daug kas, kas laikoma *postmodernybėmis*, tačiau šiame kontekste ji šiuo tikėjimu ir žavi – juk nebūtina sutraukti savojo pasaulio saitų, mitų vardan mados – kad vėliau galėtumei savo poezija „konstruoti pasaulį iš duženu“.

Paėmus knygą į rankas ir ją pervertus, dar net neskaičius, į akis krinta vienas dalykas – formų įvairovė. Kone kiekviename puslapyje tekstas vizualiai dėstomas skirtingai. Pažiūrėję iš arčiau matome, kad daug kur tai ir vadinamieji anžambemānai (sintaksiškai susijusių žodžių nukėlimas į kitą eilutę). Jais ir kitomis priemonėmis keičiama, konstruojama tiek ritminė, tiek semantinė eilėraščio slinktis:

sekt toliau? už lauko plyno

vis tas angelas: nuplikęs,

visas vingiais, užsilikęs

ten, kur vakar valkatavo

išmestas iš angelyno

už skolas,

o skolos – tavo

(„Angelas“, p. 103)

Tuščia jo eilėraščiai dar sklandesni nei ankstesniuose rinkiniuose. Galbūt ir todėl, kad, kaip galime pastebėti iš gausių autocitātų, autorius akivaizdžiai stengiasi išgryninti savąją poeziją – grįžta prie ankstesnių savo tekstų, juos perkuria, kalbasi su jais (nenuostabu, kad pasirodė ir nuomonių, jog *Tuščia jo* – labiausiai pavykusi Marčėno knyga; ji sulaukė kolegų rašytojų pripažinimo – Lietuvos rašytojų sąjungos premijos).

Knygoje pateikiami eilėraščiai nėra tuštumoje plevenantis mąstymo srautas – gausu

konkrečių vaizdinių, kuriuos galima numanyti esant eilėraščių užuomazgomis. Šios konkrečios detalės kuria jauseną, tarsi eilėraštis negalėjo būti neparašytas. Gal prie to prisideda ir familiarumas – šnekamosios kalbos inkliuzai, kreipiniai, kurie sugyvina poeziją, priartina prie skaitytojo. Galima nesunkiai atrasti ne vieno eilėraščio konkrečią užuomazgą: Medžiūškių kaimo vaizdai (daug eilėraščių), Justino Marcinkevičiaus laidotuvės („Laidotuvės“), Biblijos permąstymai, dedikacijos, gausūs intertekstai – visa tai arba atliepia laiką, arba bent jau kyla iš atpažįstamos bendrosios patirties, todėl yra artima skaitytojui.

Rinkinio pabaigoje pateikiamame aprašyme teigiama, kad nuotaikinga žaismė kaitaliojasi su meditacine raiška. Iš tiesų meditacinė raiška, rytietiški motyvai autoriaus kūryboje svarbūs – *Ištrupėjusios erdvės*, dešimtoji eilėraščių knyga, pavyzdžiui, parašyta tik rytietiškomis tankomis, o *Tuščia jo* ne kartą skamba ir autoriaus pamėgtas įkvėpimo-iškvėpimo motyvas iš Bhagavadgytos: „Kvapai, manau, mus įkvėpia, kad mudu / į tuštumą iškvėptume po vaizdą“ („Lyrika. XVIII“, p. 158); „tiesiog įkvėpk – viskuo – lyg pirmą kartą / ————— / tada iškvėpk – niekuo – lyg paskutinį“ („Labai netekdami pirmųjų lapų, labai šlamėjo medžiai: čia, prie kapo“, p. 47). Eilėraštis, atliepiantis knygos pavadinimą, irgi meditacinis:

Medituojamoj

tuštumoj – ooo – tuštumoj

medituojamoj

sodą kėkštas, bjaurybė,

budina:

tuščia

čia jo

(„***“, p. 85)

Pati meditacinė būseną čia gal kiek ironizuojama. Mažąsias rytietiškas formas autoriui pavyksta „pripildyti“ įdomiai, pasiekti skaitytoją. Štai, pavyzdžiui, p. 121 pateikiamas haiku kartu su pavadinimu – lyg du atskiri tarpusavyje veikiantys eilėraščiai:

pilkšvas šiandienos ak

menu

kas

brėkstant tvinkteli

net akmeninė širdis:

lapkričio rytas

Pavadinimas tampa tiesioginiu elegiškos nuotaikos haiku kontekstu, o žodyje „akmeninė“ įsteigia atminties reikšmę. Trumpųjų eilėraščių formų sprendimai – netikėti, neišmolti, stebinantys, nors patys motyvai gal ir nenauji Marčėno kūryboje.

Kai kurie eilėraščiai savo motyvais, sprendimais, intonacijomis atrodo nuo pradžios iki galo marčėniškai sudėti. Šis atpažįstamumas kalba apie tai, kad poetas yra tikras meistras, kad kūryba yra savita, tačiau atskleidžia ir pavojų ištirpti savosios kūrybos apsuptyje – tai, kas stebino anksčiau, net ir išgryninta, išryškinta, skaitytojo taip jau nebestebina.

Kalbant apie nenaujus motyvus ir išmokus sprendimus, o jų rinkinyje yra, pirmiausia dėmesys krypta į žodį „aidas“ – suskaičiuota bent dešimtis „aidu“, „aidžių“ ar „aidinčių“ dalykų. Žinoma, žaidimas savu vardu kaip simboliu yra žavus, tad nenuostabu, kad jis stebino ankstesniuose rinkiniuose, tačiau dabar jau atrodo, jog iš šio žodžio išsemta viskas – skaitytojas jo tikisi ir tai jo nebestebina. Atrodo, kad šis įvaizdis jau erzina, kreipia žvilgsnį nuo eilėraščio visumos į save, net jei ir neįvardijamas tiesiogiai:

pasiteiravus: – ar?..

kažkas atlieps, gal gūsis:

– kaip gyvenai *dabar*...

– dabar?..

dabar nebūsi

(„Dunksinčio grumsto“, p. 53)

Taip pat ir veiksmazodžio „būti“ įvairių formų gausa („esu“, „būta“, „nebūti“, „būčiau“), rodos, yra problemiška. Tai žodis, kuriuo galima nusakyti kone viską, kuriuo galima atsakyti esminius tikrumo klausimus – ar *yra* kas šiame pasaulyje tikra ir vertinga, ar *yra* kas už šio pasaulio. Įpintas į eilėraščių šis žodis gali turėti įtaigos, tačiau kartais atrodo, kad autorius jį įrašo į eilėraščių todėl, jog tai „pasiteisinantis“ ir patogus sprendimas.

Savaime peršasi klausimas: o kas knygoje tikrai nauja? Ir ar galima iš poeto reikalauti kažko nauja? Tarytum nujausdamas šį klausimą, autorius paskutinį knygos skyrių pavadina „Nauja varpine“. Panašu, kad tai nuoroda į naują kūrybos etapą. Jame pateiktas eilėraščių „Velykų varpai“ ir ciklas „Lyrika“ skiriasi ir nuo ankstesniosios kūrybos, ir nuo kitų rinkinyje pateikiamų eilėraščių. Ciklas „Lyrika“ – suskaidytas į dvidešimt vieną eilėraščių – seno poeto monologas. Poeto figūra yra sena ne tiek tiesiogiai, kiek savo patirtimi, savotišku nuovargiu nuo kultūros, nors pati yra jos dalis. Visame rinkinyje jaučiama besibaigiančio pasaulio nuojauta čia ryškėja: „Vis daugiau pelenu. Rytuose neišvengiamai brėkšta“ („Lyrika. XIX“, p. 159). Žvilgsnis kreipiamas į prabėgusį laiką, tačiau veikia į visą kultūros laiką, ne tik į subjekto nugyventą:

Jaunimo vis dar yra, bet jiems nebėra nieko švento.

Guodžia, kad taip tęsiasi amžių amžiais

civilizacija, pasiskolinta iš graikų arba etruskų.

(„Lyrika. III“, p. 141)

Patį subjektą vargu ar galima pavadinti esančiu laike – jis veikia už laiko ribų, tik į jį atsigręžęs. Pasitelkus šią distanciją, bandoma atsakyti, kas yra tikra, kas netikra, kas vertinga, kas ne. Šioje „pasaulio peržvalgoje“ netrūksta ir ironijos:

Ganėtinai pavargsti, atnašaudamas gyvą mintį.

Karalystėj, kur gyvybės nedaug, gyva gelia,

kur gyvi tik ir būna gyvi,

kai gerai suvaidinti.

(„Lyrika. XXI“, p. 161)

Senas poetas, nepaisant distancijos, kaip ir jauni poetai vis dar prašo atsakymo į tuos pačius klausimus: „Įsiėdusius klausimus reikia išnarplioti, tartis“. Pats kalbėjimas šiame skyriuje kitoks, kita ir nuotaika, kitos intonacijos, atsiranda pasakojantis subjektas, tai – kažkas nauja.

Galima tik spėlioti, ar „Nauja varpinė“ tikrai taps naujo kūrybos etapo pradžia ir ką turėjo galvoje viename interviu poetas, kai kalbėdamas apie galimybę knygos pavadinimą išversti į *let it be* besijuokdamas pridūrė: „Galima sakyti, kad šia knyga mano gyvenime baigiasi „bitlų“ laikotarpis. Dabar pradėsiu solinę karjerą!“